

Gemeenschapszin

Bouwen aan een duurzame school van binnen en buiten

Iedere vergadering in het leiderschapsteam (teamleiders, coördinatoren, conrector en rector) starten we met het gezamenlijk uitspreken van de volgende spreuk:

*"Heilsam ist nur,
Wenn im Spiegel der Menschenseele,
Sich bildet die ganze Gemeinschaft.
Und in der Gemeinschaft lebet,
Der einzel sehle Kraft."*

In het Nederlands:

*"Dit alles geneest,
Wanneer in de spiegel van de mensenziel,
De hele gemeenschap zich vormt.
En in de gemeenschap leeft,
De kracht van de enkele ziel"*

In deze spreuk benadrukken we telkens opnieuw de gemeenschapszin: de verbinding tussen het individuele en het collectieve.

Waarom kiezen we juist dit als jaarthema? Is het niet vanzelfsprekend dat we gezamenlijk werken aan een collectieve opdracht, met aandacht voor ieders eigen individuele bijdrage daarin?

Laat me beginnen met een beeld.

Stel je een oud schoolgebouw voor. Misschien lijkt het wel een beetje op het onze. Een gebouw met geschiedenis. Met herinneringen in de muren, met verhalen in de gangen. Een plek waar generaties leerlingen en leraren hun sporen hebben achtergelaten. Maar ook een gebouw met tocht langs de ramen. Met enkel glas. Met plekken waar de warmte langzaam weglekt. Het aandraaien van de verwarmingsknop helpt niet meer. Het is te koud in de winter, te warm in de zomer.

Soms lekt er ook energie weg in een organisatie. In welke organisatie dan ook. Of het nu een gezin is, een georganiseerde reis, een buurtfeest, een kleine organisatie of een grote organisatie.

Energie kan weglekken door onduidelijkheid. Door langs elkaar heen te werken. Door het gevoel er alleen voor te staan. Energie die tussen je vingers door lijkt te glippen.

Vandaag wil ik met jullie spreken over ons jaarthema: **gemeenschapszin**. En over de vraag: hoe maken wij van onze school een plek waar energie zo min mogelijk weglekt, maar wordt vastgehouden, gevoed en gedeeld?

De stadssocioloog Richard Sennett¹ beschrijft gemeenschapszin niet als iets vanzelfsprekends of romantisch. Het is geen warm bad dat er "gewoon" is. Gemeenschap, zegt hij, ontstaat juist in het omgaan met verschillen. In wijken waar mensen elkaar niet vanzelf begrijpen. Waar het schuurt. Waar belangen uiteenlopen. Volgens hem vraagt echte gemeenschapszin drie dingen:

- De bereidheid om te luisteren zonder meteen te oordelen;
- Het vermogen om met verschillen om te gaan;
- De kunst om samen te werken zonder dat alles hetzelfde hoeft te zijn.

Als we dat vertalen naar onze school, dan betekent het iets wezenlijks. Onze school is geen gemeenschap omdat we in hetzelfde gebouw werken. Onze school wordt een gemeenschap in de manier waarop wij met elkaar omgaan. In hoe wij verschillen verdragen: tussen secties, tussen opvattingen, tussen generaties, tussen mensen.

En dat leren we alleen door vallen en opstaan, door fouten te maken, onze blinde vlekken te leren kennen en het gesprek met elkaar te blijven voeren.

Laten we nog even teruggaan naar dat gebouw. Naar ons huidige gebouw. Tocht. Enkel glas. Warmte die ontsnapt. Een verwarming die niet aan te krijgen is of in de zon staat te loeien. We herkennen dat allemaal. En we weten ook: als je dat niet aanpakt, kun je blijven stoken wat je wilt, maar het wordt nooit echt comfortabel.

Zo werkt het ook met gemeenschapszin. Waar lekt bij ons energie weg?

In onduidelijke afspraken, of in afspraken die om wat voor reden dan ook niet worden nageleefd. In processen die iedereen net anders uitvoert. In taken die blijven liggen of dubbel worden gedaan. In het gevoel: "ik moet het zelf oplossen".

Dat zijn de 'kieren' in onze organisatie. En misschien nog belangrijker: het zijn niet alleen organisatorische problemen. Het zijn gemeenschapsproblemen. Want waar energie weglekt, neemt verbondenheid af. En waar verbondenheid afneemt, neemt de werkdruk toe.

Sennett spreekt ook over een ander belangrijk begrip: **gastvrijheid**. Niet als iets oppervlakkigs —niet als "we zijn aardig voor elkaar". Maar als een diepere houding: ruimte maken voor de ander. Gastvrijheid betekent dat iemand zich gezien voelt, dat verschillen er mogen zijn en dat je niet eerst hoeft te voldoen om erbij te horen.

Wat zou het betekenen als wij dat radicaal serieus nemen in onze school?

¹ Richard Sennett schreef bijvoorbeeld *Together* (2012) of *Building and Dwelling: Ethics for the City* (2018).

Wat betekent dat voor leerlingen? Voelen zij zich welkom, ook als ze niet meteen passen? En voor ouders/ verzorgers? Ervaren zij onze school als toegankelijk en open? En voor collega's? Is er ruimte om te leren, te twijfelen, fouten te maken? Gastvrijheid is misschien wel de meest concrete vorm van gemeenschapszin.

Duurzaamheid is meer dan stenen...

We staan als school voor een belangrijke ontwikkeling: het verduurzamen van ons gebouw. Verbouwen. Uitbreiden. Investeren in de fysieke ruimte. Dat is noodzakelijk. Het enkel glas moet eruit. De tocht moet verdwijnen. Maar laten we eerlijk zijn: een duurzaam gebouw maakt nog geen duurzame gemeenschap.

De filosoof Achille Mbembe² schrijft in *'De aarde als gemeenschap'*, dat wij de aarde niet moeten zien als iets wat wij bezitten of gebruiken, maar als een gemeenschap waarvan wij zelf deel uitmaken. Hij spreekt over de aarde als een lotsgemeenschap: een werkelijkheid waarin ons eigen welzijn onlosmakelijk verbonden is met dat van anderen, van toekomstige generaties en van de levende wereld om ons heen. Zoals hij het verwoordt: 'de aarde is onze lotsgemeenschap'.

Die verbondenheid met de aarde voelde ik deze zomer wederom in Wissant. Een plaatsje net boven Calais, een plaatsje waar ik regelmatig en graag kom. Brede stranden, bijzondere natuur, ruige kliffen, en alles slechts 3,5 uur rijden van huis. Ik kijk steeds opnieuw vol verbazing en ontzag naar de kracht van het opkomend tij, waarbij het water meters stijgt, dag in dag uit, steeds weer. Alles is verbonden met elkaar, ogenschijnlijk eenvoudig, maar schijn bedriegt. Of ik denk aan de zwerm spreeuwen die ik als metafoor gebruik in het jaarplan: spreeuwen die in verbinding met elkaar bewegen door de lucht op het moment dat er een gevaar dreigt, dat het spannend wordt, bijvoorbeeld door de dreiging van een roofvogel. Ze houden elkaar in de gaten, vliegen niet te dicht bij elkaar en niet te ver van elkaar af.

Dat raakt ook aan onze opdracht als school. Duurzaamheid gaat niet alleen over energiezuinige gebouwen of nieuwe installaties. Het gaat over de vraag hoe wij leren leven vanuit verbondenheid. Niet alleen met elkaar, maar ook met de wereld die wij doorgeven aan onze leerlingen.

De echte vraag is daarom niet alleen of wij ons gebouw verduurzamen, maar ook of wij onszelf verduurzamen. Ik wil dat in drie lagen benoemen:

Allereerst het fysieke. Het gebouw. De ruimtes. De voorzieningen. Een plek die ondersteunt wat we willen zijn. **Daarnaast het mentale, het denken.** Onze manier van denken en werken. Duidelijkheid in rollen, afspraken en verwachtingen. Professioneel handelen, zodat niet alles op individuele schouders rust. **En tot slot het astrale, het voelen, de sfeer en energie.** Dat wat je voelt als je binnenkomt. De cultuur. De onderstroom. Is het een plek van vertrouwen? Van openheid? Van samen?

Echte duurzaamheid zit in de samenhang van deze drie.

Onderwijspedagoog Anton Boonen³ benadrukt dat scholen niet alleen een gemeenschap zijn, maar ook een rol spelen in het vormen van gemeenschap. Een school is een oefenplaats

² Mbembe, A. (2025). *De aarde als gemeenschap*, Amsterdam: Boom.

³ Boonen, A./ Stan, L. (2023). *Community vorming tijdens het opleiden van academische leerkrachten*. Hogeschool Utrecht, Lectoraat Participatie & Stedelijke Ontwikkeling.

waar leerlingen leren samenleven, om te gaan met verschillen en verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar.

Maar dat kan alleen als wij dat zelf voorleven. Je kunt geen gemeenschap onderwijzen die je niet bent. Boonen stelt dat scholen een verbindende rol hebben in hun omgeving tussen gezinnen, tussen generaties en tussen verschillende werelden. Dat betekent dat gemeenschapszin niet stopt bij de schooldeur.

De vraag is dus niet alleen: *Hoe zijn wij een gemeenschap?* Maar ook: *Welke gemeenschap helpen wij ontstaan? Waarom willen wij een gemeenschap zijn?*

Een echte gemeenschap durft patronen te doorbreken, ook al voelt dat oncomfortabel. We moeten durven erkennen dat sommige gewoontes zijn gebaseerd op gemak of op het vermijden van conflict. Gemeenschapszin vraagt dat je uitspreekt wat je bedoelt en verantwoordelijkheid neemt voor communicatie. Juist als het spannend wordt, als je geen vraag wilt stellen maar een oordeel hebt, omdat je boos bent, worden we uitgedaagd, juist wel die vraag te stellen.

Een sterke gemeenschap is zeker niet uniform. Het gaat niet om iedereen hetzelfde laten denken maar om verschillen serieus nemen zonder dat de groep uiteenvalt. Centraal staat de vraag:

Zien we onze school, onze gemeenschap als iets van 'de anderen' of als iets van onszelf?

Gemeenschap is geen toestand maar een voortdurende praktijk van keuzes, relaties en verantwoordelijkheid.

Wat vraagt dit van ons? Hoe aantrekkelijk het ook is de aandacht te richten op de vorm, is het zaak te starten bij de inhoud, bij de waaromvraag. Waarom houden we voortgangsvergaderingen en kinderbesprekingen? Waarom vieren we advent op school? Pas daarna kijken we welke vorm daar gezien de tijd, ruimte en situatie daar bij past. Die vorm past zich dus aan de inhoud aan. Niet andersom. Als we alles samenbrengen, dan komen we bij een aantal vragen. Durven wij oude gewoontes los te laten die niet meer werken? Zijn we bereid om helderheid te creëren waar nu vaagheid is? Kunnen we elkaar aanspreken, zonder de relatie te verliezen? Maken we ruimte voor verschillen, zonder te versnipperen? En misschien wel de belangrijkste: voelen we ons samen verantwoordelijk?

Gemeenschapszin is geen project. Het is een praktijk. Elke dag opnieuw. Gemeenschapszin vraagt dus moed: de moed om eerlijk te zijn, om verantwoordelijkheid te dragen en om verschillen toe te laten, te omarmen. Het is geen eindpunt dat je bereikt, maar iets wat je elke dag opnieuw vormgeeft, samen met anderen. Met vallen en opstaan, steeds weer zoekend, steeds weer vindend, niet in de zin van ergens iets van vinden maar mogelijkheden vinden om samen verder te gaan.

Tot slot

Ik wil afsluiten waar ik begon. Bij dat gebouw. We gaan de komende jaren investeren in stenen, in ruimte, en in duurzaamheid. We gaan isoleren, vernieuwen, uitbreiden. Maar de belangrijkste vraag is niet wat we bouwen. De belangrijkste vraag is: **wie wij zijn voor elkaar, terwijl we bouwen.** Als wij erin slagen om onze energie vast te houden in plaats van te laten weglekken, onze verschillen te benutten in plaats van te vermijden en gastvrij te zijn, voor elkaar en voor de ander, binnen de kaders die er nu eenmaal zijn, dan bouwen we niet alleen aan een school. Dan bouwen we aan een gemeenschap die blijft. Een gemeenschap waarin,

om met Achille Mbembe te spreken, wij leren vanuit het besef dat wij niet los van elkaar bestaan, maar deel uitmaken van één gedeelde wereld. Misschien is dat wel de meest duurzame vorm van onderwijs! Dan wordt de spreuk waarmee wij iedere vergadering beginnen geen tekst die we uitspreken, maar een werkelijkheid die we samen vormgeven.

Dank jullie wel.